

**БЕЛАРУСЬ
НА СКРЫЖАВАННІ СТАГОДЗЯЎ:
АД КЛАСІКІ ДА СУЧАСНАСЦІ**

(да 130-годдзя з дня нараджэння
Янкі Купалы і Яўза Коласа)

г. Мінск, 1–2 лістапада 2012 г.

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

**БЕЛАРУСЬ
НА СКРЫЖАВАННІ СТАРОДДЗЯЎ:
АД КЛАСІКІ ДА СУЧАСНАСЦІ
(да 130-годдзя з дня нараджэння
Янкі Купалы і Якуба Коласа)**

МАТЭРЫЯЛЫ МІЖНАРОДНАЙ НАВУКОВАЙ КАНФЕРЭНЦЫІ

Мінск, 1–2 лістапада 2012 г.

Мінск 2012

УДК 81
ББК 81.2
Б43

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдкалегія:

доктар філалагічных навук, прафесар *В.Д. Старычонок* (адк. рэд.),
кандыдаты філалагічных навук, дацэнты *Т.У. Балущ, І.М. Гоўзіч, Ч.В. Заяц*

Рэцэнзенты:

доктар мастацтвазнаўства, прафесар кафедры гісторыі, сусветнай культуры
і турызму МДЛУ *А.М. Кушнярэвіч*;
кандыдат педагагічных навук, дацэнт кафедры рускай і зарубежнай
літаратуры БДПУ *Н.М. Кавалёва*

Беларускі на скрыжаванні стагоддзяў: ад класікі да сучаснасці : матэрыялы
Б43 Міжнароднага канф., г. Мінск, 1–2 лістап. 2012 г. / Бел. дзярж. пед. ун-т імя
М. Танка, рэдкал. В.Д. Старычонок, Т.У. Балущ, І.М. Гоўзіч і інш.; адк. рэд.
В.Д. Старычонок. – Мінск : БДПУ, 2012. – 268 с.

ISBN 978-985-541-091-2.

У зборніку змешчаны працы як знакамітых вучоных, так і пачаткоўцаў. У іх адлюстраваны мастацкі вопыт беларускіх класікаў у галіне літаратуразнаўства, лінгвістыкі і культуралогіі. Артыкулы вызначаюцца навізнай поглядаў на вышэйпазначаныя праблемы.

Адрасуецца навуковым работнікам, выкладчыкам, аспірантам і студэнтам, усім, хто цікавіцца філалогіяй і яе надзённымі пытаннямі.

УДК 81
ББК 81.2

ISBN 978-985-541-091-2

© БДПУ, 2012

Псіхалагічная культура мованосьбіта

Паўстань з народу нашага, Ўладар,
Адбудаваць свой збураны пасад,
Бо твой народ забыў, хто гаспадар
І хто яго абдзёр з каронных шат.

На Ўладара жджэ Беларусь даўно,
І жджэ цябе ўладарства Божы дар,
Вялікае, магутнае яно...

Пад беларускі сцяг прыйдзі, Ўладар! [2, с. 276–277]

Як вялікі паэт, Янка Купала гучна прамаўляў свой верш «Паўстань» як немачы чалавек перад спробай самагубства ў 1930 г., ён раскаяўся «ў сваёй так званай памылках» перад старшынёй ЦВК БССР А.Г. Чарвяковым з прычыны публікацыі гэтага верша ў 1920 г. [2, с. 580]. Псіхалагічным фактам з'яўляецца копіраванне паэтам сваёй залежнасці ад цемрашальскай улады. Памылковае падзеі ўласнай віны з наступствамі самаабвінавачвання заўжды выклікае дэпрэсіўны стан і сцісцальнымі рэакцыямі. Дэпрэсія, па смеламу меркаванню М. Сэлігмана, можа ў меншай ступені залежаць ад рэчаіснай немагчымасці вырашэння праблем, чым ад *accretion learning*, выпрацоўкі неадэкватных мадэляў паводзін пад уплывам часых канцэнтраваных асацыяцый ды ўпэўненасці ў тым, што нічога нельга зрабіць. Невядома, як кожны з нас адчуваў бы сябе на месцы паэта ў тыя крываваыя часы. У даследаванні такога аспекту асобы, як «генералізаваныя чаканні» (Дж. Ротэн, 1988) іхлі накіраваны на вымярэнне ступені ўспрымання ўзнагароды ды яе адсутнасці як выніку уласных паводзін, або чагосьці абсалютна ад іх незалежнага. Ака ўласна, што рэспандэнты з «унутраным локусам кантролю», якія бачылі прычыну цяжкасцей ва ўласных асаблівасцях, значна больш пакутуюць на дэпрэсіі, чым носьбіты «прывучанай дапаможнасці» (М. Сэлігман, 1967), якія ва ўсім вінаватлі вонкавымі сітуацыямі ды іншых людзей, але пры гэтым не дэпрэсавалі [3, с. 445]. Відавочна, Янка Купала адносіцца да першай тыпалогіі, уяўляючы сабой прэцэдэнт суарэчлівасці носьбіта мовы і псіхалагічнай культуры ў адзінай асобе.

Апісаная абставіна натхніла нас на правядзенне псіхалагічнага даследавання, мэтай якога сталася выяўленне суадносін паміж гатоўнасцю да лінгвістычнага выбару асобы і ўзроўнем яе псіхалагічнай культуры. З ўдзелам 274 студэнтаў педагагічнага факультэта Баранавіцкага дзяржаўнага ўніверсітэта былі створаны ўмовы для псіхалінгвістычнай гарунацыі асобы праз вывучэнне дысцыпліны «Псіхалогія рэлігіі» на беларускай мове. Узровень псіхалагічнай культуры студэнтаў аналізаваўся ў сувязі з канцэптуальным асэнсаваннем гэтай з'явы Б.С. Братусям, Я.Л. Каламінскім,

В.А. Клімавіч, Л.С. Калмагоровай, М. Коэлам, А.А. Лявонцэвым, А.І. Матковым, І.А. Огневай, В.В. Семікіным, В.І. Слабодчыкавым, Т.В. Шубніцкай, Е.Я. Смірновай, В.А. Янчук, а таксама з дапамогай выпрацаванай намі методыкі фрэймінга псіхалагічнай культуры [4, с. 137].

Выкладанне тэорыі псіхалагічнай культуры неўзабаве было атакавана студэнтамі, якія ўказвалі на неадпаведнасць беларускай мовы ўніверсітэту, яе бесперспектыўнасць у грамадстве і непатрэбнасць у сям'і, хіба што ў касцёле. Да ацэнкі гэтых студэнтаў далучылася спачатку аж дзве трэці рэспандэнтаў, адказы якіх сталіся неаптымінай рэакцыяй на пытанне: «ці маеце Вы намер больш дасканалага авалодання беларускай мовай?». Адказваючы на іншае пытанне – «ці адчуваеце ў сабе грамадзянскі абавязак авалодання мовай?» – толькі дзясятая частка апытаных выявіла сваё нацыянальна-патрыятычнае пачуццё. Што датычыцца пытання навуковай перспектывы – «ці звязваеце сваё навуковае працу (у тым ліку курсавую) з магчымасцю яе публікацыі на беларускай мове?» – толькі адзіны юнак адказаў станоўча. На гэтым сумным фоне наколькі ж радасна выглядалі вынікі апытання, праведзенага напрыканцы семестру, пасля чытання курсу «Псіхалогія рэлігіі»: ужо большая палова апытаных выказалася станоўча пра перспектыву авалодання беларускай мовай, амаль столькі ж студэнтаў адшукалі ў сабе грамадзянскі абавязак. Што ж да навуковай дзейнасці на роднай мове, дык да яе зацікаўленасці далучыцца, апроч названага юнака, яшчэ тры дзяўчынкі. Свае рашэнні аб афармленні навукаў на беларускай мове яны каментавалі такім чынам: «Хтосьці мусіць быць першым?»; «Трэба падтрымліваць культуру краіны, у якой жывеш», «Хось некая будзе карысць ад той навукі». Менавіта тыя студэнты, якія адказалі ў сабе станоўчыя адносіны да мовы, адпаведна свайму лінгвістычнаму намеру праэмацыйна рэвалі ўзровень псіхалагічнай культуры вышэй за сярэдні, па дадзеных методыкі А.І. Маткова. Ужо іншае стаўленне да ужывання беларускай мовы ў сям'і выказаў менавіта тыя студэнты, якія па-боску адносіліся да яе ў касцёле.

На наш погляд, дадзеная станоўчая дынаміка культурна-псіхалагічнай гатоўнасці ва ўмовах дыскурсу з'яўляецца яскравым пацвярджэннем глабальнай гіпотэзы Н. Хомскага, які лічыць, што развіццё мовы амаль заўсёды дэтэрмінавана яе біялагічнай прыродай, бо лёгкасць, з якой яна засвоілася на граматычным узроўні, занадта незвычайная, каб яе можна было растлумачыць толькі сацыяльнымі прынцыпамі навучання. Больш таго, сведчыць аўтар, значна колькасць дзіцячых памылак вынікае з пашырэння агульна-граматычных прагілаў. Што да яго пазіцыі, вучыць дзіця мове – тое ж самае, што «не замінаць кветцы расці» [1, с. 27]. Калі ж соцыум вырашае, якая мова яму больш, а якая менш даспадобы, тады «прыроджаная ўніверсальная граматыка» (Hornsky, 1972) саступае месца ідэалогіі.

Што ж да ўплыву мовы на псіхалагічную культуру, а праз яе на мысленне, дык існуючая гіпотэза лінгвістычнай адноснасці Лі Уорфа вызначае нацыянальныя мовы ў якасці «дыялектаў» розных канцэпцый рэчаіснасці [3, с. 281]. Ідэя Уорфа рэдка падтрымліваецца людзьмі, якія размаўляюць на адной мове, для іх мова – толькі сродак перадачы думак. Але той, хто размаўляе на дзвюх ці больш мовах, згодзен з тым, што «сама мова вызначае асаблівасці мыслення чалавека» (Whorf, 1956).

Зольнасць нацыянальнай мовы ўплываць на мысленне робіць фарміраванне слоўнікавага запасу асноўнай задачай псіхалогіі адукацыі. Даследаванне Д. Прымака канстатуе той факт, што малыя, навучаныя мове, лягчэй успрымаюць адпаведнасць напалову запоўненага цыліндра і паловы яблыка ў параўнанні з ненавучанымі, якія не могуць уцяміць гэтай аналогіі (D. Prymak, 1983). Падчас праходжання на беларускай мове дысцыпліны «Псіхалогія рэлігіі» студэнты самі змаглі ўсталяваць трандукцыю

яўрэйскага імені *Хава* (бібл. Ева) у беларускім тэрміне «вы/*хава*/нне», высвятляючы яго змест як вылучэння, выманяння таго, хто ці што было за/*хава*/на. Вядома, такая трансдукцыя суправаджаецца абдукцыяй, або адхіленнем сэнсу ад агульнаўсталяванага значэння. Але ўсялякая дэфініцыя, паводле «дэканструкцыі сэнсаў» Ж. Дэрыда, ёсць толькі гіпатэтычны аб'ект уласнай фальсіфікацыі. Металагічны спектр культуры напоўнены зрокавымі, слухавымі, кенастычнымі ды інш. вобразами рэчаіснасці, паводле якіх тая канцэпцыя псіхалагічнай культуры, якая не знаходзіць месца для «прэзумцыі онта-цэлеа-тэа-фала-фона-лага-цэнтрызму» (Ж. Дэрыда, 1991), застаецца вонкава цвёрдай, але пустой унутры. Псіхалагічныя даследаванні мыслення і мовы гучаць адваюцца тымі напрацоўкамі, якія існуюць у літаратуры, мастацтве, рэлігіі. Аднак, найважнейшыя моманты жыцця мы асабліва востра адчуваем трымценне перад уладай новай мовы: «Кожная мова, – па словах В. Гумбольта, – апісвае вакол народа, якому яна належыць, уладнае кола, па-за межы якога можна выйсці толькі ў рэладку па-владнага прыняцця іншага кола» [W. Humboldt, 1975]. Мяннецца мова – мяняецца мастацтва, падуладна якой знікае перажыванне як прадмет псіхалогіі. У такім выпадку, вынаходлівае яе выкарыстання сведчыць пра тое, што магчымае ў будучыню для ці страты мовы ў гэтым свеце – пытанне асабістага выбару Логаса. У сучаснай філасофіі панавае (postmodernism) культывуе элімінацыю самога прадмета псіхалагічнага даследавання, дык змена навуковай парадыгмы адбываецца пры пераходзе ад філававання кагнітыўных механізмаў самарэалізацыі «Я» да наступстваў мэтарэалізацыі ў лінгвістычна канстытуцыйным свеце. Выхад па-за межы акадэмічных рэсурсаў даследавання, па меркаванню У.А. Янчука, адбываецца ва ўмовах крызісу мадэрнісцкай псіхалогіі, яе апантанасці аўтарытэтамі, што, як след, індукуюе негатыўныя адносіны да панавачаснага дыскурсу. Для вырашэння гэтых супярэчнасцей аўтар прапонуе пераклучыць ўвагу з суб'екта абазнанасці на самыя веды, таксама знутранай сутаты індывідуальнай душы да культуралагічнага быцця чалавека з іншымі ўзры дадзеных абставінах страчаюць сваю вагу такія паняцці, як бессвядомы, іхнік, вобраз «Я» і актуалізуецца архітэктоніка сучасных моўна-культурных ландшафтаў (У.А. Янчук, 2000). У Беларусі існуе «ландшафт» сакральных моў, якія ў той ці іншай ступені адгукаюцца ў сэрцы верніка. Гэта царкоўнаславянская, польская ды беларуская мовы. Першая мае старажытнае і традыцыйнае дачыненне да сакральнага служэння з традыцыйнай начотніцтва і празмернай прыхільнасці да аўтарытэтаў. Польская, касцёльная мова мае дынамічнае дачыненне да культуры Беларусі, вытокаам якой сталася «Litwo, ojczyzna moja» (А. Міцкевіч). Відавіна, што найбольш ужываная расійская мова ніколі не была сакральнай. Адволь перспектыва гістарычнага выбару жыцця ўяўляе сабой таямніцу збавення беларускай мовы. Калі вонкавы, гістарычны кантэкст краіны мінулы, дык дар мовы канчатковы. У такім разе праз беларускую сакральнасць адкрываецца час мовы, якая ў сваім прадмыжы насустрач Логасу няспынна атрымлівае ад Духу, супольнага ў веры надзеі любові. Гэты Дух асвятляе і пасылае асобу на «псіхалагічную пропаведзь» (Я.К. Калінінскі, 2003), магчымую толькі «ад набытку сэрца» [1, Лк 6, 45]. Практычна нішто не вучае ў Беларусі па-славянску, зусім мала па-польску, у асноўным па-расійску. Але пэўная адукацыя пазбаўлена сакральнасці, таямніцы культурнага домабудавання. Можа, для дэсакралізаванай навукі гэта і адпаведна, але ж не для асобы, якая вяртаецца ў вольнасць, у якой дарам Духу вызначаюцца часіны ратавання шматлікіх народаў з Бабілона рабства, натоўпу пакутлівасці ды маўклівасці. Уладар Логас паўстае з народу, каб прывесці яго да здзіўлення і нацыянальнай годнасці.

Літаратура

1. Біблія. Кнігі Святога Пісання Старога і Новага Запаветаў. – Мінск : Біблейскае таварыства ў Рэспубліцы Беларусь, 2012. – 1120 с.
2. Купала, Я. Выбраныя творы / Я. Купала. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2002. – 640 с.
3. Майерс, Д. Псіхалогія / Д. Майерс. – Мінск : ТАА «Лекцыя», 1997. – 680 с.
4. Маліноўскі, Я.Л. Тэапсіхалогія / Я.Л. Маліноўскі. – Баранавічы : РВА БарДУ, 2012. – 423 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ